

ЖЫВЫЯ ПЛАСТЫ СТАГОДДЗЯЎ

(ПАСЬЛЯСЛЎЕ)

Яна нарадзілася ў зямлі — ідэя стварэння паэмы пра веліч і годнасьць, якія былі ўласцівыя нашым продкам і амаль страчаныя іх нашчадкамі.

У 1970-80 гадах аўтар-археолог правёў мноства раскопак: у Мядзелі, у Вязыні і Ілы на Вілейшчыне, у Суботніках на Івейшчыне, у Лоску на Валожыншчыне, дзе была друкарня Сымона Буднага. Даставаў 3-пад зямлі дзясяткі і сотні прадметаў — гаршкі, макотры (цёрніцы для маку) і бунькі (глякі з вузкім горлачком — для вады), кварталы (для віна), кафлю, крэсівы, праселкі, каваныя цэвікі..., пацеркі ды шклянныя бранзалеты...

Але яшчэ болей Зянон капаў у Менску. Усяму сьвету вядомыя Курапаты, калі упершыню археалагічным спосабам ім былі адкрытыя і дасьледваныя масавыя пахаваньні ахвяраў камуністычнага генацыду. А да Курапатаў былі раскопкі на пляцы Волі, на месцы Сьвятадухаўскай царквы (узарваная ў 1936-ым). Капаў ён і там, дзе стаў калісьці касцёл і кляштар Бенедыктынак, пазней перароблены ў Прэображэнскую царкву, у якой у 1942 годзе была абвешчана Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква (будынак зруйнаваны ў 1960-ым). Выбіраў рукамі зямельку ў Верхнім горадзе, на месцы Ратушы, ў двары Бернардынскага кляштара і на месцы кляштара Баніфратараў...

3-пад напластаваньняў стагоддзяў расчышчаліся зрубы дамоў і насцілы вуліц, і тут ужо знаходкі былі больш выштукаваныя — гаршкі з княскімі клеймамі, гліняныя люлькі курцоў, памадныя банкі дзяўчатаў, якім ва ўсе часы хацелася быць прыгажэйшымі, чым яны ёсьць, манеты: талеры, шэлегі, флорыны, грошы..., рэшткі плінфы, элементы архітэктурнай лепкі. Знаходзіў Зянон і старажытную беларускую цэглу „пальчатку” — будаўнікі пакідалі на сьвежай гліне адбіткі сваіх пальцаў, што, зрэшты, мела зусім не дэкаратыўны сэнс — такая цэгла мацней прыхоплівалася растворам і лепей трымалася ў муроўцы.

Адбіткі пальцаў былі — як бы толькі сёньня адціснутыя. Ды й шмат якія рэчы выглядалі зусім новымі і, што асабліва здзіўляла Зянона, некаторыя нават мелі — альбо падавалася яму, што мелі — пах, і гэта быў пах не зямлі, а жыцьця. Нібыта гаспадар толькі што адыйшоў і знаходзіцца недзе побач. Зьнікалі стагоддзі, гублялася адчуваньне часу, далёкае ўспрымалася блізім, а даўняе — сёньнішнім. Тады і ўзьнікла ідэя непарыўнасьці чалавечых лёсаў, калі верніку і здрадніку даецца кожнаму сваё — што трыста гадоў таму, што цяпер.

У паэме „Вялікае Княства” гэтая ідэя ўвасобілася ў трансцэдэнтнасьці вобразаў: Патрэба — Яўхім; Любча — Гануля; Пятрук. I, канешне, Зянон, якому па волі паэта адкрылася даўняя памяць.

На мапе вы знойдзеце Іў’е, Трабы, Дзявенішкі, Салечнікі, Тургелі, Яшуны, Гальшаны, родныя паэтавы Суботнікі. А Мілюці, Бабыры — гэта ўжо толькі на старонках твора. Сюжэт пра Коську — рэальнасьць, гэтак жа, як і эпізоды з будаўніцтвам касцёла ў Суботніках ды некаторыя іншыя падзеі жыцьця мястэчка. (Як і выпадак з пажарам.) Адночы ў Іў’і Зянон тушыў полымя пажару разам з Лявонам Баразной.

А некаторых герояў чытач можа пабачыць на фота — напрыклад, здымак Фэлі („Жняя”), зроблены ў той самы год, калі Зянон упершыню ўзяў у рукі камэру.

У лірычным тэксьце да аднаго зь вершаў паэт кажа, што ягоныя творы ня маюць нічога супольнага з палітыкай. Гэта справядліва ў тым сэнсе, што, сапараўды, паэзія Зянона ня робіцца інструментам рэалізацыі палітычных ідэяў. Але ідэі і філясофія нацыянальнага існаваньня чалавека асэнсоўваюцца ў паэтычных вобразах.

Абаронцы Вялікага Княства змагаюцца — з расейцамі.

Неяк, падчас раскопак Дамніканскага касцёла ў Менску навуковец-паэт наткнуўся на пласт, які спрэс складаўся з чалавечых костак, з сотняў шкідэтаў, якія давалося расчышчаць некалькі тыдняў. Гэта былі ахвяры паходу на Беларусь маскоўскага цара Аляксея Міхайлавіча („Цішайшага”) ў 1654 годзе, калі маскоўцы праводзілі генацыд беларускага насельніцтва, тады быў забіты кожны другі беларус (а ў такіх гарадах, як Мсьціслаў — зьнішчаны кожны). Праўда, аўтар і сёньня не перакананы, што там (у раскопе) не было і парэшткаў захопнікаў, бо продкі сучасных беларусаў на спробы варожых наездаў на Беларусь адказвалі не паездкамі ў Маскву па „кансультацыі”, а зброяй. Але дзіцячыя косткі — яны ўжо маглі належаць толькі ахвярам. Такі вась „культурны пласт” пакінулі маскавіты ў Менску 17 стагоддзя.

Зрэшты, героі паэмы церпяць ня толькі ад расейцаў, але і ад немцаў, і ад палякаў.

Ёсьць некалькі ідэяў, якія праходзяць скрозь ўсю паэму Зянона і таксама гучаць у ягоных вершах. Без Незалежнасьці краіны не складаецца добра лёс чалавека. Няможна пабудаваць асабістае шчасьце, калі ўвесь народ і краіна ў няшчасьці. (Меркаваньне, „што ў гэтай завірусе ўжо ня будзе наша шчасьце, як ня стане Беларусі” — Зянон укладае ў вусны Ганулі, і чытач, пэўна, здагадаўся, што яе правобраз — гэта маці паэта Ганна Яўхімаўна.) Пад акупацыяй для чалавека, пазбаўленага адчуваньня каранёў, няма нічога сьвятога, і марна чакаць ад яго праяваў годнасьці ды самаахвярнасьці (Пятрук). I, нарэшце — змаганьне пад чужымі сьцягамі ніколі не прыносіць для народа плёну.

(Вось жа, пасля Другой усясьветнай вайны, Беларусь зрабілася адзінай краінай-пераможцай, якая не набыла, а страціла тэрыторыі. Зрэшты, найперш таму, што і не была ў той час незалежнай краінай.)

Зянон кажа, што пісаў „Вялікае княства”, ўяўляючы васемнаццацігадовага юнака, перад якім паўстаў выбар жыццёвага шляху. Такому маладзёну важна даведацца і адчуць, што за ім — не абы-якая гісторыя. Той, хто гэты шлях „прайшоў напалову”, ці ўжо і болей, адкрые ў паэме і нешта іншае. Асабіста для мяне, стылёва і ідэйна „Вялікае Княства” стаіць побач з „Панам Тадэвушам” Адама Міцкевіча — шчыmlівай настальгічнасьцю па далёкай Бацькаўшчыне — і „Новай Зямлэй” Якуба Коласа — спрадвечным жаданьнем быць на сваёй зямлі гаспадаром.

Дамініканскі касьцёл (дарэчы, зруйнаваны ў 1950 годзе падчас ўстаноўкі помніка Сталіну), вакол якога ляжаць косткі загіблых беларусаў, стаяў на рагу Цэнтральнай плошчы Менска, побач з „палацам

рэспублікі” (што зрабіўся архітэктурным сымбалам лукашысцкага рэжыму). У свой час аўтар-археолог закансэрваваў раскоп касьцёлу (1000 кв.мэтраў!) — рэшткі падмуркаў абгарнулі і накрылі адмысловай паліэтыленавай плёнкай і засыпалі жоўтым пяском. Зянон ведае і верыць, што гэты помнік беларускага дойдзтва можна аднавіць, і нават побач з цяперашнім грувасткім гмахам „палацу”, магутны абарончы храм часоў Вялікага Княства (меў ніжні ўзровень гарматнага бою, дарэчы, ўпершыню выяўлены Зянонам) ўзьнясецца над горадам архітэктурнай дамінантай, нагадваючы пра веліч мінулага і сымбалізуючы моцную будучыню.

Гэтак і будзе.

**Сяргей
Навумчык**

9 жніўня 2005 г.

Нью-Ёрк.

ФАТАГРАФІІ

(У кнізе надрукаваныя фатаграфіі аўтара з 1958 — 2005 гг)

1. Першая стар. вокладкі — „*Ралья*”.
2. Другая стар. вокладкі — *Партрэт. (Фота Надзеі Ваічанкі)*.
3. Трэцяя стар. вокладкі — *Моцныя дрэвы. (2005 г.)*
4. Апошняя старонка вокладкі — „*Вясновы момант*”. (2005 г.)
5. Стар. 6 — „*Рыцар*” (2000 г.)
6. Стар. 8 — „*Зайчык*” (2003 г.)
7. Стар. 9 — „*Там, за гарою*” (1969 г.)
8. Стар. 10, 11 — „*Летні разьліў Гаўі*” (1959 г.)
9. Стар. 12 — „*Гаўя ўніз ад млына*” (1959 г.)
10. Стар. 13 — „*Летні спакой Гаўі*” (1959 г.)
11. Стар. 14 — „*Гераніёнская сымволіка*” (Архіў Сеціва)
12. Стар. 15 — „*Суботнікі. Па дарозе зь Юрацінак*” (1960 г.)
13. Стар. 16 — „*Беларуская вёсачка сто гадоў таму*” (Архіў)
14. Стар. 17 — „*Касьцёл у Дрысьвятах. (Пабудаваны ў 1929 г.)*” (1967 г.)
15. Стар. 19 — „*Уздоўж дарогі*” (2000 г.)
16. Стар. 20 — „*Дранка*” (1967 г.)
17. Стар. 23 — „*Сьлевы*” (Фота з калекцыі Вялянціны Якімовіч)
18. Стар. 25 — „*Сукаватае дрэва*” (2003 г.)
19. Стар. 26 — „*Палявая дарога на Віленшчыне*” (2000 г.)
20. Стар. 27 — „*Шышкі*” (2003 г.)
21. Стар. 28 — „*Палёвая далячынь*” (2000 г.)
22. Стар. 29 — „*Збажына*” (2000 г.)
23. Стар. 31 — „*Месца, дзе ў XVII ст. стаялі спаленыя Суботнікі*” (1959 г.)
24. Стар. 32 — „*Белы цвёт*” (2003 г.)
25. Стар. 33 — „*Росьпіс Нясьвіжскага касьцёла. XVI ст.*” (1964 г.)
26. Стар. 35 — „*Летняя трава*” (2003 г.)
27. Стар. 36 — „*Хвоя*” 2003 г.
28. Стар. 37 — „*Пагоня з тытульнай старонкі Статута Вялікага Княства Літоўскага*” (Архіў)
29. Стар. 38 — „*Дарога, якая мне шчыміць*” (1959 г.)
30. Стар. 40 — „*Лясныя нетры*” (2003 г.)
31. Стар. 41 — „*Ноч у лесе*” (2003 г.)
32. Стар. 42 — „*Сьвітаньне*” (2003 г.)
33. Стар. 43 — „*Усход*” (2005 г.)
34. Стар. 44 — „*Бярозавае вецце*” (2002 г.)
35. Стар. 45 — „*Анёл каменны*” (2002 г.)
36. Стар. 46 — „*Азёрная Беларусь*” (1967 г.)
37. Стар. 47 — „*Браслаў з гары Замковай*” (1967 г.)
38. Стар. 49 — „*Памятай пра сьмерць*” (2002 г.)
39. Стар. 50 — „*Воблака*” (1998 г.)
40. Стар. 52, 53 — „*Сакура — Боскае цвіценьне*” (2005 г.)
41. Стар. 55 — „*Магнолія*” (2003 г.)
42. Стар. 57 — „*Зямля*” (1967 г.)
43. Стар. 59 — „*Жняя (Фэля)*” (1958 г.)
44. Стар. 60 — „*Бяроза плакучая*” (2000 г.)
45. Стар. 61 — „*Ян*” (1915 г., архіў)
46. Стар. 62 — „*Лямпа*” (1959 г.)
47. Стар. 63 — „*Ускраіна*” (2003 г.)
48. Стар. 65 — „*Суботніцкі касьцёл*” (Сеціва, архіў)
49. Стар. 66 — „*Дзявенішкі*” (2003 г.)
50. Стар. 67 — „*Вільня — 1938 (справа — Марыя)*” (Архіў)
51. Стар. 68 — „*Стаська*” (1938 г., архіў)
52. Стар. 69 — „*Ноч над Гаўёй*” (1968 г.)
53. Стар. 70 — „*Беларускі мур з рабаціньнем*” (1967 г.)
54. Стар. 71 — „*Паветка*” (1966 г.)
55. Стар. 72 — „*Беларусь. Першая Сусьветная вайна*” (1915 г., архіў)
56. Стар. 74 — „*Поле*” (2001 г.)
57. Стар. 75 — „*Папар*” (2001 г.)
58. Стар. 76 — „*Новараманскі бочны партал*” (1968 г., Слабодка)
59. Стар. 77 — „*Сук*” (1965 г.)

60. Стар. 78 — „Гэта мы, Божэ” (1994 г. *Архіў БНФ; аўтар невядомы*)
61. Стар. 80 — „Віленічына” (2000 г.)
62. Стар. 83 — „Стары дом пад Тургелямі” (2003 г.)
63. Стар. 87 — „Сьцяна” (2001 г.)
64. Стар. 88 — „Ваколіца” (2002 г.)
65. Стар. 89 — „Вільня. Вёжа сьвятога Яна” (2002 г.)
66. Стар. 90 — „Вільня. Пляц, дзе жыве апошні позірк *Каліноўскага*” (2003 г.)
67. Стар. 91 — „Вільня. Перад катэдрай” (1997 г.)
68. Стар. 93 — „Рэчка Мерачанка, каля Паўлава пад *Тургелямі*” (2003 г.)
69. Стар. 94 — „Дарога ў Паўлава каля *Тургеляў (Рэспубліка Браслаўскага)*” (2003 г.)
70. Стар. 95 — „Дзявенішкі з боку *Салечнікаў*” (2003 г.)
71. Стар. 96 — „Капліца *Маткі Боскай на выездзе з Салечнікаў*” (2003 г.)
72. Стар. 97 — „*Тургелі*” (2003 г.)
73. Стар. 98 — „*Вёжа далёкага касьцёла*” (1968 г.)
74. Стар. 100 — „*Вандроўнік-Князь, разьба Язэпа Мілаша з Майшаголы*” (2003 г.)
75. Стар. 101 — „*Жыве Беларусь!*” (2005 г.)
76. Стар. 103 — „*Палявая дарога на Віленічыне*” (1998 г.)
77. Стар. 104, 105 — „*Рыцар збройны*” (2000 г.)
78. Стар. 107 — „*Вёжа Мірскага замку*” (*Архіў*)
79. Стар. 109 — „*Салечнікі. Касьцёл ля могілак*” (2003 г.)
80. Стар. 110 — „*Вільня. Касьцёл на Кальварыі*” (2000 г.)
81. Стар. 111 — „*Вільня. Касьцёл на Зьвярынцы*” (2000 г.)
82. Стар. 112 — „*Вяльля пад Вільняй*” (2000 г.)
83. Стар. 113 — „*Віленскі брук*” (2000 г.)
84. Стар. 114 — „*Вясновы від*” (1998 г.)
85. Стар. 115 — „*Летняя Браслаўшчына*” (1968 г.)
86. Стар. 116 — „*Летні травастой*” (2000 г.)
87. Стар. 117 — „*Зімовы дзень*” (2003 г.)
88. Стар. 119 — „*Бярозавае гольце*” (2003 г.)
89. Стар. 120, 121 — „*Летняя завадзь*” (2004 г.)
90. Стар. 122, 123 — „*Новая дзяржаўная мяжа ля вёскі Шадзюны. Дарога зь Дзявенішак у Суботнікі*” (25 *Сакавіка 2003 года*)
91. Стар. 124 — „*Эвангелье*” (2004 г.)
92. Стар. 126 — „*Акіян*” (2005 г.)

СЛОЎНІЧАК

- Афіцына** — дом для дваровых людзей, парабкаў, работнікаў.
- Аспожка** — паненка, спадарычна.
- Брунта** — выраблены папярэчны брус, да якога прывязваюць гужы (пастронкі) пры ворыве плугам.
- Вайдэлёт** — паганскі сьвятар.
- Вальмовы дах** — дах з ламаным профілем, характэрны для барока.
- Гобраць** — конская збруя, што надзяецца на галаву каня.
- Гавечка, гануча** — авечка, ануча (*дыял.*)
- „Галя”** — крыты рынак у Вільні.
- Гараватка** — малая хатка; чэзлая ўзгорыстая мясьціна.
- Гаўяда** — быдла, каровы, жывёла.
- Гіргун** — чалавек, які гаворыць не па-беларуску, жамойт (*жарг.*)
- Гунька** — палатняная з канцамі падкладка пад сядло.
- Дзіньдзілея** — назва травы, лячэбнай зёлкі.
- Дыля** — кантовы брус.
- Дыхт** — добра, спраўна, шыкоўна, падхадзяшча, адпаведна, здорава (*у залежнасьці ад кантэксту*).
- Заглада** — бяда, параза.
- Залога** — гарнізон, каманда.
- Згапіць** — змарнаваць, не даглядзець, прамаргаць.
- Капшук** — скураная ці палатняная торбачка спэцыяльнага прызначэньня.
- „Карова зарывае”** — г. зн. перастае даваць малако (даіцца).
- Кварта** — кантовая бутэлька.
- Кіта** — прылада з двух лучкоў і сеткі, каб насіць сена і трасянку.
- Клепшы** — зьдзекі, опусы, ляпы, паказухі, нагаворы.
- Кмет** — селянін, мужык.
- Кош** — вайсковы палявы лягер.
- Крэйка** — верхняя частка двухспаднага даху (стык).
- Крэнь** — корпус, тулава, карак.
- Кудра** — балацінка, нізкае месца сярод поля, лугу ці лесу, залітае вадой ці парослае балотнай травой.
- Лаўнік** — удзельнік (сядзалец) магістрату.
- Макотра** — церніца для маку.
- Мікеці** — думкі, кемлівасьць, розум (*перанос., жарг.*)
- Перавясла** — скручаны жгут саломы, якім перавязвалі снопы.
- Пытляваць, вальцаваць** — спосабы памолу збожжа ў млыне.
- Пэха** — няўдача.
- Рожа** — ружа (*дыял.*)
- Ройсты** — імшары; паплаў, парослы кустамі.
- Рум** — рэчышча; сплаў.
- Рытка** — раскоп, разора, яма.
- Сварожна** — асобна, адмыслова, прыналежна; наканавана.
- Сок** — лазутчык, разьведчык.
- Спадкаберца** — тое ж, што і *спадкаемца*, насьледнік.
- Фрашка** — літаратурны жанр; вершаваная мініятура дасьціпнага зместу.
- Цеміць** — падкрэсьліваць, адзначаць, настойваць.
- Шараварка** — дарожная павіннасьць.
- „Не шманае”** — не падае выгляду, не рэагуе, не зьвяртае ўвагі.
- Штунды** — прадстаўнікі эвангельскай сэкты на Палесьсі.
- Шышы** — партызаны (*у маскоўшчыне — бандыты*)
- Шэлягоўка** — таннае алькагольнае пітво.